

Trust
i inne stosunki powiernicze
w prawie porównawczym
i prawie prywatnym międzynarodowym

NR 3398

Maciej Zachariasiewicz

Trust
i inne stosunki powiernicze
w prawie porównawczym
i prawie prywatnym międzynarodowym

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2016

Dissertationes Iuridicae Universitatis Silesiensis
Tom 9

Rada Naukowa
Bogdan Dolnicki — przewodniczący
Kazimierz Marszał
Maksymilian Pazdan

Recenzent
Piotr Stec

Publikacja finansowana ze środków na naukę w latach 2008—2009
przez MNiSW w ramach grantu promotorskiego

Publikacja jest dostępna także w wersji elektronicznej:

Central and Eastern European Online Library
www.cceol.com

Spis treści

Wykaz skrótów	13
Akty prawne i zbiory reguł pozanormatywnych	13
Organy orzekające	16
Czasopisma i zbiory orzecznictwa	17
Inne	20
Wprowadzenie	21
1. Uwagi ogólne	21
2. Zagadnienie kwalifikacji	24
Rozdział I	
Analiza historyczna — rozwój stosunków powierniczych na przestrzeni dziejów	31
1. Klasyczna angielska konstrukcja trustu	31
1.1. <i>Equity</i>	31
1.2. Geneza angielskiego trustu	34
1.3. Trust jako instytucja prawa rzeczowego	37
2. Niektóre instytucje powiernicze kręgu kontynentalnej tradycji prawnej	38
2.1. <i>Fideicommissum</i> w prawie rzymskim	38
2.2. Fideikomisy i ordynacje w Europie kontynentalnej	40
2.3. <i>Fiducia cum amico</i> w prawie rzymskim	41
2.4. Powiernictwo w prawie Kościoła katolickiego	43
3. Trust i <i>ius commune</i>	44
3.1. Wpływ prawa rzymskiego na rozwój angielskiego <i>common law</i> i <i>equity</i> oraz na ewolucję trustów	44
3.2. <i>Ius commune</i> i prawo szkockie	47
3.3. Ewolucja trustu w Republice Południowej Afryki	49
3.4. Trust w stanie Luizjana	50
3.5. Podsumowanie i wnioski	51

Rozdział II

Spoleczno-gospodarcze funkcje realizowane za pomocą trustów i innych stosunków powierniczych	53
1. Uwagi ogólne	53
1.1. Trust — wszechstronne zastosowanie	53
1.2. Rozwój trustu w państwach anglosaskich i na świecie	56
1.3. Klasyfikacja ogólnych funkcji trustu	57
1.4. Przyczyny sukcesu trustów	58
2. Spoleczno-gospodarcze zastosowania stosunków powierniczych	61
2.1. Zarząd majątkiem prywatnym	61
2.1.1. Planowanie losów majątku za życia i po śmierci darczyńcy za pomocą trustu (<i>estate planning</i>)	61
2.1.2. Fideikomisy	65
2.1.3. Wykonawca testamentu	70
2.1.4. Relacja pomiędzy trustem a dziedziczeniem	72
2.1.5. Zarząd majątkiem rodzinnym powierzonym między żyjącymi w systemach kontynentalnych	75
2.1.6. Inne funkcjonalne ekwiwalenty trustu	79
2.2. Powiernicze nabycie, zbycie i dzierżenie majątku	88
2.2.1. Powiernicze nabycie	88
2.2.2. Współwłasność nieruchomości	89
2.2.3. Prawo do domu rodzinnego	89
2.2.4. Roszczenie o wydanie rzeczy w umowie sprzedaży	91
2.2.5. Testamenty wspólne	92
2.2.6. Darowizna <i>mortis causa</i>	94
2.2.7. Darowizna <i>inter vivos</i>	94
2.3. Sposoby wykorzystania trustów w działalności gospodarczej (trusty handlowe)	95
2.3.1. Wprowadzenie	95
2.3.2. Fundusze inwestycyjne	96
2.3.3. Pracownicze fundusze emerytalne	98
2.3.4. Sekurytyzacja	99
2.3.5. Zarządzanie przedmiotem zabezpieczenia	101
2.3.6. Podział środków uzyskanych w postępowaniu sądowym	101
2.3.7. Wypełnianie obowiązków administracyjnych	102
2.4. Trusty pożytku publicznego (<i>charitable trusts</i>)	102
2.5. Restytucja składników majątku za pomocą <i>constructive</i> i <i>resulting trusts</i>	104
2.5.1. Stany faktyczne, w których powstaje trust umożliwiający restytucję z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia	104
2.5.2. Odpowiedzialność akcesoryjna (<i>knowing assistance</i> i <i>knowing receipt</i>)	106

Rozdział III

Elementy struktury normatywnej trustów i innych stosunków powierniczych	108
1. Konstrukcja trustów angloamerykańskich	108
1.1. Definicja	109

1.2. Konstrukcja	110
1.3. Klasyfikacja trustów	116
1.3.1. <i>Express trust</i>	116
1.3.2. Rodzaje <i>express trusts</i>	118
1.3.3. Trusty powstające <i>ex lege</i>	119
1.3.4. Trust ustawowy	122
1.4. Stosunek fiducjarny	122
2. Pomędzy stosunkiem obligacyjnym a rzeczowym — natura trustu	124
2.1. Trust jako instrument prawa rzeczowego	125
2.2. Trusty a umowy	127
2.3. Pozycja beneficjenta względem osób trzecich	129
2.4. Wewnętrzny stosunek powierniczy	133
2.5. Trust jako jednostka organizacyjna	136
2.6. Element zaufania	138
2.7. Podsumowanie	139
3. Trust w „mieszanych” systemach prawnych	141
3.1. Szkocja	142
3.2. Republika Południowej Afryki	144
4. Wybrane instytucje powiernicze systemów prawa stanowionego	145
4.1. Niemiecki <i>Treuhand</i>	145
4.1.1. Ochrona beneficjentów powiernictwa niemieckiego	146
4.1.2. Porównanie niemieckiego <i>Treuhand</i> z angloamerykańskim trustem	148
4.2. Szwajcaria	150
5. Sprzeczność trustu z zasadami kontynentalnego porządku prawnego	152
5.1. Sprzeczność trustu z zasadą <i>numerus clausus</i> praw rzeczowych	155
5.2. Sprzeczność trustu z zasadą jednolitej własności	158
5.3. Sprzeczność trustu z zasadą jedności majątku	159
5.4. Kilka ważnych zasad w systemach prawnych tradycji kontynentalnej i <i>common law</i> — porównanie	159
5.4.1. Zasada <i>numerus clausus</i> praw rzeczowych w systemach prawnych <i>common law</i>	160
5.4.2. Zasada jednolitej własności w systemach kontynentalnej tradycji prawnej	161
6. Trust jako instrument umożliwiający restytucję z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w systemach prawnych kręgu <i>common law</i>	162

Rozdział IV

Trust w prawie prywatnym międzynarodowym państw kręgu <i>common law</i>	169
1. Uwagi wstępne	169
2. Tradycyjne sposoby poszukiwania prawa właściwego dla trustów w państwach kręgu <i>common law</i>	170
2.1. Prawo właściwe dla ważności trustu	171
2.2. Prawo właściwe dla zarządu trustem	173
3. Wpływ podziału na <i>common law</i> i <i>equity</i> na kwalifikację kolizyjną	175
4. <i>Constructive</i> i <i>resulting</i> trust jako instrumenty umożliwiające restytucję z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia	177
4.1. Kwalifikacja kolizyjnoprawna	177

4.2. Prawo właściwe	181
4.3. Procesowy charakter <i>remedial constructive trust</i> w prawie USA	183

Rozdział V

Trust w prawie prywatnym międzynarodowym państw kontynentalnej tradycji prawnej	185
1. Uwagi wstępne	185
1.1. Przyczyny trudności	185
1.2. Podstawowe rodzaje problemów kolizyjnych	189
1.3. Stosunki wewnętrzne i zewnętrzne trustu	190
1.4. Uznawanie trustów i ochrona porządku publicznego	191
2. Kwalifikacja kolizyjnoprawna	201
2.1. Specyfika trudności kolizyjnoprawnych w odniesieniu do trustów	201
2.2. Metody kwalifikacji	204
2.3. Kwalifikacja kolizyjnoprawna trustów w orzecznictwie i doktrynie	206
2.3.1. Trusty <i>inter vivos</i>	206
2.3.2. Trusty <i>mortis causa</i>	216
3. Prawo właściwe dla trustu	223
3.1. Uwagi wstępne	223
3.2. Poszukiwania prawa właściwego w ramach kwalifikacji kontraktowej	223
3.2.1. Wybór prawa	223
3.2.2. Prawo właściwe w braku wyboru prawa	228
3.3. Poszukiwanie prawa właściwego w ramach kwalifikacji korporacyjnej	232
3.4. Znaczenie rozstrzygnięcia kwalifikacyjnego — poszukiwanie prawa na podstawie norm kolizyjnych miarodajnych dla umów i dla osób prawnych	234
3.5. Prawo właściwe dla trustów <i>mortis causa</i>	235
3.6. Normy kolizyjne miarodajne dla trustów w nowych kodyfikacjach prawa prywatnego międzynarodowego	237
4. Rozgraniczenie zakresów statutu trustu z polem zastosowania innych statutów. Szczególne zagadnienia stosowania prawa właściwego	238
4.1. Legitymacja powiernika przed organami w państwach kontynentalnej tradycji prawnej	238
4.2. Powiernik a wykonawca testamentu	242
4.3. Szczególne trudności w stosowaniu jako właściwego prawa nieznanego instytucji trustu	244
4.4. Dopuszczalność i ważność trustu ustanowionego w testamencie pod rządami statutu spadkowego nieznanego tej instytucji	247
4.5. Ochrona spadkobierców koniecznych wyłączonych od dziedziczenia w następstwie ustanowienia trustu	251
4.5.1. Przyczyny trudności	251
4.5.2. Trust a uprawnienia spadkobierców koniecznych	253
4.5.3. Ochrona spadkobierców koniecznych a <i>ordre public</i>	255
4.5.4. Sposób dochodzenia ochrony z tytułu rezerwy lub zachowku	258
4.6. Zakaz podstawień powierniczych	260
4.7. Łaciński system praw rzeczowych a ochrona porządku publicznego	262
4.8. Ingerencja statutu rzeczowego	263
5. Przegląd najważniejszych orzeczeń dotyczących trustów wydanych przez sądy państw Europy kontynentalnej	265

5.1. Harrison v. Crédit Suisse	265
5.2. Courtois v. de Ganay	266
5.3. Société des Editions Hermann v. Mac Henry i inni	270
5.4. Francis Spence v. Thierry de Ganay	271
5.5. Caron v. Odell	274
5.6. Sprawa rodziny Loiseau	275
5.7. Sprawa pani B. (orzeczenie Tribunal de grande instance w Bayonne z 1975 r.)	278
5.8. Rybolovlev v. Rybolovleva	279
Rozdział VI	
Konwencja haska o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu	282
1. Uwagi wprowadzające. Cele konwencji o prawie właściwym dla trustów	282
1.1. Szczególny charakter konwencji	282
1.2. Dopuszczalność poddania trustu prawu obcemu mimo braku elementu obcego	289
2. Zakres zastosowania konwencji haskiej o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu	294
2.1. Wyłączenie z zakresu zastosowania konwencji „kwestii wstępnych” (art. 4 konwencji)	294
2.2. Konwencyjny model trustu — podstawowe cechy konstrukcji	297
2.3. Kwalifikacja kolizyjnoprawna	303
2.4. Szczegółowy zakres zastosowania konwencji o prawie właściwym dla trustów	308
3. Prawo właściwe	315
3.1. Wybór prawa	316
3.2. Prawo właściwe w braku wyboru prawa	317
4. Zakres zastosowania prawa właściwego, dopuszczalność i skuteczność trustu	320
4.1. Pojęcie uznawania trustu na tle konwencji	320
4.2. Zakres zastosowania prawa właściwego dla trustu	322
4.3. Uznanie trustu	325
4.4. Ocena zakresu „uznawania” na podstawie art. 11 i art. 15 HTC	333
4.5. Ujawnianie trustów w rejestrach	335
4.6. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie i klauzula porządku publicznego	337
5. Ocena potrzeby przystąpienia do konwencji przez Polskę	339
Rozdział VII	
Trust i inne stosunki powiernicze w polskim prawie prywatnym międzynarodowym	343
1. Uwagi wstępne i zasadnicze kierunki poszukiwania prawa właściwego dla trustu w polskim prawie prywatnym międzynarodowym	343
2. Kwalifikacja kolizyjnoprawna	348
2.1. Uwagi wstępne	348
2.2. Spadkowy model kwalifikacji	349
2.3. Model kwalifikacji kontraktowej	352
2.4. Trust jako jednostronna czynność prawna	361

2.5. Model kwalifikacji korporacyjnej	364
2.6. Optymalny model kwalifikacji kolizyjnoprawnej w odniesieniu do trustów	365
2.6.1. Zaszeregowanie trustów do ogólnej klauzuli najściślejszego związku z art. 67 p.p.m. z 2011 r.	365
2.6.2. Zakres art. 67 p.p.m. z 2011 r. w obszarze trustowych i powierniczych stosunków prawnych	368
2.6.3. Podsumowanie	371
3. Prawo właściwe	372
3.1. Uwagi wstępne	372
3.2. Stosowanie klauzuli najściślejszego związku z art. 67 p.p.m. z 2011 r.	372
3.3. Prawo właściwe dla trustów przyporządkowanych do zakresu statutu personalnego osób prawnych	374
3.4. Prawo właściwe dla stosunków powierniczych przyporządkowanych do zakresu normy kolizyjnej miarodajnej dla umów	377
4. Zakres zastosowania statutu trustu i rozgraniczenie z polem zastosowania innych statutów. Szczególnie zagadnienia stosowania prawa właściwego	380
4.1. Legitymacja powiernika do występowania przed polskimi organami	380
4.1.1. Powiernik w stosunkach zewnętrznych trustu	380
4.1.2. Rejestracja praw przysługujących powiernikowi	382
4.1.3. Trust jako kwestia wstępna	382
4.1.4. Rozgraniczenie statutu trustu i procesowej <i>lex fori</i>	383
4.2. Trust a statut spadkowy	384
4.2.1. Ustanowienie trustu w testamencie lub za pomocą innej czynności prawnej <i>mortis causa</i> pod rządami polskiej <i>legis successionis</i>	384
4.2.2. Zakaz podstawień powierniczych	396
4.2.3. Ochrona zachowku w przypadku ustanowienia trustu z naruszeniem uprawnień spadkobierców koniecznych	400
4.3. Trust a statut rzeczowy i inne statuty majątkowe składników wchodzących w skład trustu	406
4.3.1. Uwagi wstępne	406
4.3.2. Dopuszczalność ustanowienia trustu obejmującego składniki majątkowe położone w Polsce	408
4.3.3. Powiernik jako pełnoprawny właściciel składników majątku powierniczego	408
4.3.4. Rozgraniczenie statutu trustu i statutu rzeczowego	412
4.3.5. Rozgraniczenie statutu trustu i innych statutów miarodajnych do oceny skutków rozporządzających	418
4.3.6. Ochrona wierzycieli założyciela trustu i wierzycieli beneficjentów trustu	422
4.3.7. Ochrona beneficjenta trustu na tle prawa polskiego	423
4.4. Statut trustu a upadłość	427
4.5. Prawo do domu rodzinnego	431
5. Trust jako instrument umożliwiający restytucję z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym	434
5.1. Uwagi wstępne	434
5.2. Kwalifikacja	436
5.3. Nienależne świadczenie	441

5.4. Rozporządzenie Rzym II	442
5.5. Pomieszenie, połączenie, przetworzenie	443
5.6. Nieuprawnione osiągnięcie korzyści ze stosunku fiducyjnego	444
5.7. Procesowy charakter <i>remedial constructive trust</i>	445
6. Inne przypadki <i>constructive trusts</i>	446
6.1. Odpowiedzialność akcesoryjna	446
6.2. <i>Trustee de son tort</i>	450
6.3. Roszczenie o wydanie rzeczy w umowie sprzedaży	451
Podsumowanie	453
Konwencja haska o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu z 1985 roku	463
Bibliografia	473
Summary	501
Résumé	503

Wykaz skrótów

Akty prawne i zbiory reguł pozanormatywnych

- nowe rozporządzenie Bruksela I — rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L nr 351, s. 1)
- stare rozporządzenie Bruksela I — rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L nr 12, s. 1)
- rozporządzenie Rzym I — rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L nr 177, s. 6)
- rozporządzenie Rzym II — rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 864/2007 z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II), (Dz.Urz. UE L nr 199, s. 40)
- rozporządzenie spadkowe — rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego powiadomienia spadkowego (Dz.Urz. UE L nr 201, s. 107)

- k.c. — ustawa z 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- k.p.c. — ustawa z 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296 ze zm.)
- p.p.m. z 1965 r. — ustawa z 12 listopada 1965 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. nr 46, poz. 290 ze zm.)
- p.p.m. z 1926 r. — ustawa z 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Dz.U. nr 101, poz. 581)
- p.p.m. z 2011 r. — ustawa z 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. 2011, nr 80, poz. 432)
- pr. a.s.c. z 1986 r. — ustawa z 29 września 1986 r. — Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn. Dz.U. 2004, nr 161, poz. 1688)
- pr. a.s.c. z 2014 r. — ustawa z 28 listopada 2014 r. — Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 8 grudnia 2014 r.)
- DIPB — ustawa z 16 lipca 2004 r. wprowadzająca belgijski kodeks prawa prywatnego międzynarodowego (Moniteur belge z 27 lipca 2004 r.)
- EGBGB — Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche — ustawa wprowadzająca niemiecki kodeks cywilny z 18 sierpnia 1896 r.
- CC — Code Civil z 21 marca 1804 r. — francuski kodeks cywilny
- LDIP — Loi fédérale sur le droit international privé du 18 décembre 1987 — szwajcarska ustawa z 18 grudnia 1987 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Recueil Officiel 1988, nr 44, s. 1776)
- CCS — Code civil suisse du 10 décembre 1907 — szwajcarski kodeks cywilny (Recueil Officiel 1907, nr 24, s. 245)
- CO — Code d'obligations — loi fédérale complétant le Code civil suisse du 30 mars 1911 — szwajcarski kodeks zobowiązań (Recueil Officiel 1911, nr 27, s. 321)
- LPCC — Loi fédérale sur les placements collectifs de capitaux du 22 novembre 2006 — szwajcarska federalna ustawa o funduszach inwestycyjnych (Recueil Officiel 2006, s. 5379)
- LDA — Loi fédérale sur le droit d'auteur et les droits voisins du 9 octobre 1992 — szwajcarska fede-

-
- LB — ralna ustawa o prawach autorskich i podobnych z 1992 r. (Recueil Officiel 1993, s. 1798)
- rumuński k.c. — Loi fédérale sur les banques et les caisses d'épargne du 8 novembre 1934 — szwajcarska federalna ustawa o bankach i kasach oszczędnościowych (Recueil Officiel 1934, nr 51, s. 121)
- czeska p.p.m. — ustawa nr 287/2009 z 17.07.2009 r. — rumuński kodeks cywilny — Codul civil al României (Monitorul Oficial nr 505 z 15.07.2011)
- chińska p.p.m. — czeska ustawa nr 91/2012 z 25.01.2012 r. o prawie prywatnym międzynarodowym
- TWE — chińska ustawa z 28.10.2010 r. o prawie prywatnym międzynarodowym
- TWE — Traktat Ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana, Dz.Urz. WE z 29.12.2006 r., C 321, s. 5)
- TFUE — Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana, Dz.Urz. UE z 9.05.2008 r., C 115, s. 47)
- Konwencja lugańska z 1988 r. — Konwencja o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Lugano 16 września 1988 r. (Dz.U. z 18 lutego 2000 r.)
- Konwencja lugańska z 2007 r. — Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych sporządzona w Lugano 30 października 2007 r. (Dz.U. WE 2009, L 147, s. 5)
- Konwencja brukselska z 1968 r. — konwencja z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 2007, nr 339, s. 3)
- PETL — Principles of European Trust Law (*Principles of European Trust Law*. Eds. D. HAYTON, S. KORTMANN, H.L.E. VERHAGEN. The Hague 1999) — Zasady Europejskiego Prawa Trustów
- DCFR — Draft Common Frame of Reference (*Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Eds. C. VON BAR, E. CLIVE, H. SCHULTE NÖLKE et al. Munich 2009 (same zasady i normy wydane jako Outline Edition oraz „pełne wydanie”

	wraz z komentarzem jako Full Edition)) — Projekt Wspólnych Ram Odniesienia
Restatement (Second) of Conflict of Laws	— Restatement of the Law Second, Conflict of Laws (1971), American Law Institute
Restatement (Third) of Trusts	— Restatement of the Law Third, Trusts (2007), American Law Institute
Restatement (Second) of Trusts	— Restatement of the Law Second, Trusts (1959), American Law Institute
Restatement of the Law of Restitution (1937)	— Restatement of the Law — Restitution and Unjust Enrichment (1937)
UTC	— Uniform Trust Code (2000, as amended in 2005), National Conference of Commissioners on Uniform State Laws
HTC	— the Hague Convention on the Law Applicable to Trusts and Their Recognition of 1 July 1985 — Konwencja haska o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu z 1985 r.

Organy orzekające

BGH	— Bundesgerichtshof (Sąd Najwyższy, Niemcy)
Cour de Cassation	— Cour de Cassation (Sąd Kasacyjny, Francja)
Cour d'Appel	— Sąd Apelacyjny (Francja)
Cass. Civ.	— Cour de Cassation, Chambre Civile (Sąd Kasacyjny — Izba Cywilna, Francja)
Cass. Crim.	— Cour de Cassation, Chambre Crimelle (Sąd Kasacyjny — Izba Karna, Francja)
ETS	— Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (przed wejściem w życie Traktatu z Lizbony)
LG	— Landgericht (Niemcy)
OLG	— Oberlandesgerichtshof (Niemcy)
SN	— Sąd Najwyższy
TSUE	— Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (po wejściu w życie Traktatu z Lizbony)
Trb. Fédéral	— Tribunal Fédéral Suisse (Sąd Najwyższy, Szwajcaria)
Trb. de Seine	— sąd pierwszej instancji dla miasta Paryża (Francja)
Trb.	— Tribunal (Francja, Belgia, Szwajcaria) / Tribunale (Włochy)
Trb. de grande instance	— sąd pierwszej instancji (Francja)

Czasopisma i zbiory orzecznictwa

- Ala. L. Rev. — „Alabama Law Review”
- A.C. — „Appeal Cases”
- All ER — „All England Law Reports”
- Am. J. Comp. L. — „American Journal of Comparative Law”
- ASDI — „Annuaire suisse de droit international”
- ATF — „Receuil Officiel des Arrêts du Tribunal Fédéral”
- AUL — „Acta Universitatis Lodzensis”, *Folia Iuridica*
- AUWr — „Acta Universitatis Wratislaviensis”. *Prawo*
- BJM — „Basler Juristischer Mitteilungen”
- BlatterZR — „Blatter fur zurcherische Rechtsprechung”
- Bull. Civ. — „Bulletin civil”
- Ch — „Chancery Division Reports”
- Ch D — „Chancery Division Reports” (1875—1990)
- CL — „The Company Lawyer”
- CLJ — „Cambridge Law Journal”
- CLP — „Current Legal Problems”
- Colum. L. Rev. — „Columbia Law Review”
- Colum. J. Eur. L. Online — „Columbia Journal of European Law Online”
- Conv. — „Conveyancer and Property Lawyer”
- Cornell L. Rev. — „Cornell Law Review”
- CPH — „Czasopismo Prawno-Historyczne”
- Emory Int’l L. Rev. — „Emory International Law Review”
- EP — „Edukacja Prawnicza”
- EPS — „Europejski Przegląd Sądowy”
- Eur. L. Forum — „The European Legal Forum”
- ERPL — „European Review of Private Law”
- Fisc. Eur. — „Fiscalité Européenne”
- Foro It. — „Foro Italiano”
- Gaz. Pal. — „Gazette du Palais”
- Giur. It. — „Giurisprudenza Italiana”
- GSP — „Gdańskie Studia Prawnicze”
- Harv. L. Rev. — „Harvard Law Review”
- IBLJ — „International Business Law Journal”
- Int’l Bus Law. — „International Business Lawyer”
- ICLQ — „International & Comparative Law Quarterly”
- InDret — „InDret: Revista Para el Analisis del Derecho”
- IPRax — „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrecht”
- IPRspr. — „Die deutsche Rechtsprechung auf dem Gebiete des Internationalen Privatrechts”

J. Corp. L.	— „Journal of Corporation Law”
J. Comp. Leg. & Int’l L.	— „Journal of Comparative Legislation and International Law”
J.I.B.L.R.	— „Journal of International Banking Law and Regulation”
J. Int’l Tr. Corp. Plan.	— „Journal of International Trusts and Corporate Planning”
JDI	— „Journal de droit international” (Clunet)
J. L. Econ.	— „Journal of Law and Economics”
ILM	— „International Legal Materials”
Int. Law.	— „The International Lawyer”
J. Trb.	— „Journal des Tribunaux”
J. Trb. DF	— „Journal des Tribunaux, Droit Fédéral”
KPP	— „Kwartalnik Prawa Prywatnego”
Kr. St. Praw.	— „Krakowskie Studia Prawnicze”
La. L. Rev.	— „Louisiana Law Review”
LQR	— „Law Quarterly Review”
McGill L.J.	— „McGill Law Journal”
MLR	— „Modern Law Review”
Notar. Int’l	— „Notarius International”
M. Praw.	— „Monitor Prawniczy”
N.Y.	— „New York Reports”
N.Y.U. L. Rev.	— „New York University Law Review”
NP	— „Nowe Prawo”
NPN	— „Nowy Przegląd Notarialny”
Nw. U. L. Rev.	— „Northwestern University Law Review”
Ohio N.U. L. Rev.	— „Ohio Northern University Law Review”
OSNC	— „Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna”
OSP	— „Orzecznictwo Sądów Polskich”
OSPİKA	— „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych”
P.C.B.	— „Private Client Business”
Pal.	— „Palestra”
PiP	— „Państwo i Prawo”
PN	— „Przegląd Notarialny”
PP	— „Przegląd Podatkowy”
PPH	— „Przegląd Prawa Handlowego”
PPUW	— „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego”
PPHZ	— „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego”
PPPM	— „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”
Pr. Spółek	— „Prawo Spółek”
Pr. Bank.	— „Prawo Bankowe”

PS	— „Przegląd Sądowy”
PSM	— „Przegląd Stosunków Międzynarodowych”
PUG	— „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PWPMEP	— „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”
Rabelsz	— „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht”
Rec. Dalloz	— „Recueil Dalloz”
Rec. des Cours	— „Recueil des Cours: Collected Courses of the Hague Academy of International Law”
Rev. crit. d.i.p.	— „Revue Critique de Droit International Privé”
Rev. dr.i.d.c.	— „Revue de Droit International et de Droit Comparé”
Rev. j.p.i.c.	— „Revue Juridique et Politique Indépendance et Coopération”
Rev. pr.n.	— „Revue Pratique du Notariat”
RDIPP	— „Rivista di diritto internazionale privato e processuale”
R.J.T.	— „Revue Juridique Thémis”
RPEiS	— „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny”
RSDIDE	— „Revue suisse de droit international et de droit européen”
RZNPE	— „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe” <i>Prawo — Ekonomia</i>
RDIPP	— „Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale”
Sem. jud.	— „Semaine judiciaire”
Stan. J.L. Bus. & Fin.	— „Stanford Journal of Law, Business & Finance”
St. Praw.	— „Studia Prawnicze”
St. Cyw.	— „Studia Cywilistyczne”
St. Iur.	— „Studia Iuridica”
St. Iur. Sil.	— „Studia Iuridica Silesiana”
TLI	— „Trust Law International”
TPP	— „Transformacje Prawa Prywatnego”
Trav. Com. fr. d.i.p.	— „Travaux du Comité français de droit international privé”
T. & T.	— „Trust & Trustees”
Tul. Euro. & Civ. LF	— „Tulane European and Civil Law Forum”
Tul. L. Rev.	— „Tulane Law Review”
U. Ill. L. Rev.	— „University of Illinois Law Review”
U. Miami Int’l & Comp. L. Rev.	— „University of Miami International and Comparative Law Review”
U.S.	— „United States Reports”

Vand. J. Transnat'l L.	— „Vanderbilt Journal of Transnational Law”
WLR	— „Weekly Law Reports”
Yale L.J.	— „Yale Law Journal”
YPIL	— „Yearbook of Private International Law”
YEL	— „Yearbook of European Law”
ZNUJ Pr. Praw.	— „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” — <i>Prace Prawnicze</i>

Inne

orz.	— orzeczenie
orzeczn.	— orzecznictwo
wyr.	— wyrok
s.	— strona
vol.	— tom
Bd.	— tom
Aufl.	— Auflage (wydanie)
kom.	— komentarz
Dz.U.	— „Dziennik Ustaw”
O.J.	— Official Journal of European Communities (w odniesieniu do Dzienników opubl. przed wejściem Polski do UE)
PWS	— Polska Wersja Specjalna Dziennika Urzędowego Wspólnot Europejskich
Dz.Urz. UE	— „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” (po wejściu w życie Traktatu z Lizbony)
Dz.Urz. WE	— „Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich” (przed wejściem w życie Traktatu z Lizbony)
lit.	— literatura
cyt.	— cytowany/cytowana
Zb.Orz.	— Zbiór Orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości/Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (wersja polska, po 1 maja 2004 r.)
ECR	— European Court Reports — Zbiór Orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości/Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (wersja angielska, przed 1 maja 2004 r.)
IntGesR	— Internationale Gesellschaftsrecht (niemieckie międzynarodowe prawo spółek)

Wprowadzenie

1. Uwagi ogólne

Niniejsza praca poświęcona jest stosunkom powierniczym — w szczególności zaś trustom — w prawie kolizyjnym i prawie materialnym, z szerokim uwzględnieniem analizy prawnoporównawczej.

Stosunki powiernicze przybierają na świecie bardzo różne postaci. Niektóre konstrukcje trudno jest z sobą porównywać — są bowiem instytucjami różnych dziedzin prawa, służącymi realizacji zupełnie różnych celów życiowych. Specyficzna jest w szczególności instytucja trustu. Konstrukcja ta, nieznaną państwom kręgu kontynentalnej kultury prawnej, odniosła ogromny sukces w krajach anglosaskich, z których pochodzi. Z tego powodu trust stał się przedmiotem żywego zainteresowania doktryny prawniczej na całym świecie, próbującej ustalić, na czym polega istota tej konstrukcji i czy może ona być porównywana z innymi instytucjami o charakterze powierniczym. W krajach, w których instytucje powiernicze są słabo rozwinięte, rozważa się zaś często zasadność recepcji tego typu konstrukcji do własnego systemu prawnego.

Trust wypełnia w państwach *common law* funkcje, które w systemach kontynentalnych realizowane są za pomocą bardzo różnych instytucji, przynależących do różnych dziedzin prawa. Wszechstronne zastosowanie zawdzięcza on przede wszystkim elastycznej konstrukcji, dzięki której instytucję tę, przez kształtowanie treści postanowień konkretnego trustu, zaadaptować można do wielu różnych potrzeb. Angloamerykański trust wykorzystywany jest wszakże zarówno w ramach stosunków pomiędzy osobami fizycznymi, w tym dla kształtowania spraw majątkowych w bliższej i dalszej rodzinie, jak również stanowi ważny i wszechstronnie używany instrument obrotu gospodarczego. Służy także

tworzeniu jednostek organizacyjnych dla celów charytatywnych oraz — co dla nas szczególnie zaskakujące — restytucji z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. W ciągu kilku ostatnich dekad przeżywał renesans swojej świetności przede wszystkim właśnie w sferze działalności handlowej. W tej dziedzinie ma on różnorodne zastosowania.

Ze względu na specyficzny charakter trust rodzi rozliczne problemy w procesie poszukiwania prawa właściwego w transgranicznych stanach faktycznych. W obliczu braku w państwach kontynentalnej tradycji prawnej miarodajnych dla trustu norm prawa prywatnego międzynarodowego instytucja ta — nieznaną i „obcą” tradycji romańsko-germańskiej — stwarza sądom szczególnie wiele trudności kolizyjnoprawnych.

Zasadniczym celem niniejszej pracy jest próba poszukiwania sposobu oznaczania prawa właściwego dla trustu przed polskim sądem. W razie zetknięcia się przez polski sąd z „trustowym” stanem faktycznym musi on wszakże zdecydować, jakie prawo zastosować. W Polsce nie ma norm kolizyjnych miarodajnych dla trustu. Rozwiązania problemu poszukiwać należy w interpretacji istniejących norm kolizyjnych, skonstruowanych dla odmiennego zakresu stanów faktycznych. Założeniem pracy jest analiza doświadczeń innych państw w celu sformułowania wniosków na potrzeby polskiej praktyki prawniczej.

Jednym z centralnych dla omawianej problematyki zagadnień jest kwalifikacja. Pierwszą bowiem trudnością, z jaką uporać musi się sąd orzekający w sprawie, jest pytanie o to, do zakresu której normy kolizyjnej przyporządkować należy „trustowy” stan faktyczny. Stawiając zaś sobie za cel próbę kolizyjnoprawnego zaszerogowania stosunków powierniczych, niezbędne jest ustalenie, z jakiego typu stosunkami życiowymi (społecznymi) mamy do czynienia. Przeprowadzone w pracy badania prawnoporównawcze w dużej mierze prowadzone są zatem pod kątem społeczno-gospodarczych funkcji, które wypełnia trust, a które na kontynencie europejskim realizowane są za pomocą instytucji powierniczych i innych konstrukcji prawnych (tzw. funkcjonalnych odpowiedników trustu).

W chwili obecnej, w braku jakichkolwiek wskazówek w przedmiocie prawa właściwego dla trustu (czy to pochodzących od ustawodawcy, czy z orzecznictwa), sąd polski w sytuacji zetknięcia się z tego typu stosunkiem postawiony zostanie przed bardzo trudnym zadaniem. Monografia ma na celu sformułowanie wskazówek co do metod poszukiwania prawa właściwego, które będą mogły zostać wykorzystane przed polskimi sądami i w praktyce obrotu.

Trzeba podkreślić, że przez wiele lat, nawet już po 1989 r., czynności powiernicze — poza przewłaszczeniem na zabezpieczenie, któremu poświęcono dość dużo uwagi — nie stanowiły przedmiotu większego zainteresowania polskiej doktryny prawa cywilnego. Omawiano jednak niekiedy szczegółowe instytucje, które traktowane są jak powiernicze (instytucje powiernicze występują w polskim prawie wyłącznie pod szczegółowymi postaciami; ogólna

konstrukcja powiernictwa nie jest obecna w polskim ustawodawstwie, choć w ograniczonym zakresie znana jest praktyce prawniczej). Długo brakowało w polskiej literaturze opracowań systemowych, usiłujących wydobyć istotę stosunku powierniczego. Ten stan rzeczy w istotny sposób zmienił się wraz z opublikowaniem w 2005 r. dwóch obszernych monografii przedstawiających konstrukcje powiernictwa w sposób całościowy, z dogłębną analizą materiału prawnoporównawczego¹. Prace R. Rykowskiego i P. Steca wskazują na celowość wprowadzenia do polskiego kodeksu cywilnego konstrukcji powierniczej, korzystając przy tym z doświadczeń innych systemów prawnych. Potrzebę uregulowania powiernictwa rozważa się także w opublikowanej w 2006 r. Zielonej Księdze w sprawie optymalnej wizji kodeksu cywilnego².

Konstrukcja stosunku powierniczego, jak również jego analiza prawnoporównawcza zostały zatem już dość dobrze opracowane w polskiej literaturze. Jak dotąd brak natomiast w naszej nauce prawa kompleksowego opracowania, które dotyczyłoby zagadnienia poszukiwania prawa właściwego dla trustów i innych stosunków powierniczych. Niniejsza praca stanowi próbę wypełnienia tej luki³.

Na płaszczyźnie międzynarodowej próbę stworzenia kolizyjnoprawnej regulacji poświęconej trustom podjęto w ramach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Chodzi mianowicie o konwencję haską o prawie właściwym dla trustów z 1985 r. Ważne wydaje się zatem pytanie, czy Polska powinna przystąpić do tej konwencji. Umożliwiłoby to polskiemu sądowi bezpośrednie korzystanie z konwencyjnych norm kolizyjnych. Konwencja zakłada jednocześnie obowiązek „uznawania” trustów. Celem niniejszej monografii jest zbadanie, czy „uznanie” tej nieznannej polskiemu prawu materialnemu instytucji pociąga za sobą jakieś zagrożenia dla osób trzecich, w tym zwłaszcza dla wierzycieli powiernika.

W pracy często posługuję się oryginalną terminologią anglojęzyczną. Dla większości pojęć związanych z trustem nie wykształciły się jeszcze odpowiedniki w języku polskim. W niektórych przypadkach dokonuję jednak przekładu terminów anglojęzycznych, posługując się terminologią znaną nam z prawa cywilnego, w szczególności dotyczącą stosunków powierniczych (np. *trustee* tłumacząc jako powiernik). Niekiedy jednak unikam stosowania terminologii funkcjonującej w Polsce, gdyż mogłoby to prowadzić do zagubienia angloamerykańskiej specyfiki danej instytucji lub pojęcia (np. nie tłumaczę pojęcia

¹ R. RYKOWSKI: *Pojęcie powiernictwa — konstrukcja prawna zarządu powierniczego*. Warszawa 2005; P. STEC: *Powiernictwo w prawie polskim na tle porównawczym*. Kraków 2005.

² *Zielona Księga — Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*. Red. Z. RADWAŃSKI. Warszawa 2006.

³ Zob. także rozdział mojego autorstwa w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20 C, który w sposób syntetyczny przedstawia najważniejsze tezy szerzej omawiane w niniejszej książce. Zob. M. ZACHARIASIEWICZ: *Trusty*. W: „System Prawa Prywatnego”. T. 20 C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2014, s. 699—770.

equity, choć wielu używa na określenie tego fenomenu terminu „słuszność”; nie tłumacząc też nazwy szczególnego rodzaju trustów określanych jako *constructive* i *resulting trust*).

Często posługuję się terminami: „systemy Europy kontynentalnej”, „systemy kontynentalnej tradycji prawnej” lub „systemy prawa stanowionego”, mając na uwadze grupę państw wyrosłych w tradycji prawnej rzymskiego *ius commune*, jako przeciwstawienie systemów kręgu *common law*. W języku angielskim funkcjonuje pojęcie *civil law systems* (systemy prawa cywilnego), jednak stosowanie go w języku polskim mogłoby rodzić niepotrzebne nieporozumienia.

W poszczególnych fragmentach monografii niekiedy przedstawiam stanowisko „prawa angloamerykańskiego” w odniesieniu do jakiejś kwestii. Nie należy odnieść wrażenia, że chodzi o jeden system prawny. Systemy angloamerykańskie to kilkanaście różnych systemów prawnych. Pomiedzy nimi zachodzi bardzo wiele różnic merytorycznych — prawdopodobnie więcej niż z punktu widzenia systemów kontynentalnych możemy dostrzec. Jeśli zatem piszę o systemach angloamerykańskich, to z reguły mam na uwadze wspólne, co do zasady, wszystkim systemom prawidłowości.

2. Zagadnienie kwalifikacji

Z punktu widzenia prawa prywatnego międzynarodowego pierwszym etapem działania sędziego poszukującego prawa właściwego w sprawie przed nim zawisłej jest przyporządkowanie danej sytuacji życiowej do zakresu określonej normy kolizyjnej⁴. Nie inaczej jest w przypadku trustów i innych stosunków powierniczych⁵. W tym celu niezbędne jest dokonanie procesu tzw. kwalifikacji kolizyjnoprawnej (fr. *qualification*, ang. *characterization* lub *classification*)⁶. Pod pojęciem tym rozumiemy wykładnię wyrażen określających zakres normy kolizyjnej, podejmowaną w celu ustalenia przesłanek jej stosowania⁷. Kwalifikacja ma umożliwić ustalenie, czy dany stan faktyczny (stosunek życiowy) może być przyporządkowany do zakresu określonej normy kolizyjnej⁸, czy

⁴ Zob. M. PAZDAN: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Wyd. 14. Warszawa 2010, s. 56 i nast. Por. także B. AUDIT: *Droit international privé*. 4e éd. Paris 2006, s. 165.

⁵ Por. np. *Cour d'Appel de Paris*. 10 janvier 1970 r. *Rev. crit. d.i.p.*, vol. 60, 1971, wraz z głosem G. DROZA, s. 522.

⁶ Na temat kwalifikacji kolizyjnoprawnej zob. szerzej zwłaszcza M. PAZDAN: *Problem kwalifikacji*. W: „System Prawa Prywatnego”. T. 20 A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. PAZDAN. Warszawa 2014, s. 303 i nast.

⁷ M. PAZDAN: *Prawo...*, s. 56; IDEM: *Problem...*, s. 303.

⁸ M. PAZDAN: *Prawo...*, s. 57.

Maciej Zachariasiewicz

**Trust
and other fiduciary relationships
in comparative and private international law**

Summary

The book is dedicated to the Anglo-American notion of a trust, as well as to other fiduciary instruments which are used on the European continent and in Poland. Trusts, extensively employed in the legal practice of the *common law* systems, nowadays often interact with the legal territories of the countries where such devices are unknown. Moreover, Polish businesses and individuals encounter trusts and various trust-like devices when undertaking activities abroad. In such transnational situations, trusts present a basic difficulty for the authorities and legal practitioners relating to the determination of the applicable law. Using experiences from foreign literature and judicature, the author formulates propositions for solving practical conflict-of-laws problems occurring in cross-border trust situations. These propositions will assist courts, notaries and legal practitioners in dealing with trusts, being unknown in Polish legal system.

The conflict-of-laws analysis is preceded by an extensive comparative study of the trusts and other fiduciary relationships. The investigation is carried out in three dimensions: historical, functional and structural. With a view of determining the conflict-of-laws rules to be applied in trust-like situations, the author employs in particular the functional method, analysing the socio-economic goals of trusts and searching for their distinctive features, so in order to indicate the equivalent institutions known in the continental legal systems. The work encompasses a broad investigation into the practice of courts in various European countries dealing with the cross-border cases involving trusts. These experiences are then used in order to offer solutions under the Polish private international law.

The book examines also the Hague Convention on the Law Applicable to Trusts and on their Recognition of 1985 and postulates that Poland should ratify the Convention.

Maciej Zachariasiewicz

**Le trust
et d'autres rapports fiduciaires
dans le droit comparé et dans le droit international privé**

Résumé

La dissertation est consacrée à la construction anglo-américaine du trust et à d'autres rapports fiduciaires connus sur le continent européen et en Pologne. Le trust, communément employé dans les systèmes juridiques *common law*, entre actuellement de plus en plus souvent en contact avec les champs juridiques où il n'est pas connu. De surcroît, les entités économiques polonaises fonctionnant à l'étranger rencontrent ce type de construction dans leur activité internationale. Dans des situations transfrontalières, le trust constitue pour les organes appliquant la loi et pour les praticiens une source de difficultés fondamentales dans le procédé de rechercher la loi applicable et de l'appliquer. En utilisant l'acquis de la littérature et de la judicature étrangères, l'auteur formule des propositions de solutions concrètes concernant les moyens que puissent employer les tribunaux et la pratique juridique pour résoudre les problèmes résultant de la procédure de conflits de lois que cause ce type d'institution, méconnue en Pologne.

Les réflexions sur la problématique de conflits de lois des rapports fiduciaires sont précédées d'une vaste étude de droit comparé, menée sur trois champs suivants : historique, constructif et fonctionnel. Pour établir des règles polonaises sur les conflits de lois qui soient pertinentes pour le trust, l'auteur applique surtout la méthode fonctionnelle de recherches tout en analysant les rapports fiduciaires sous l'angle de leur fonction socioéconomique et en cherchant de telles caractéristiques distinctives qui permettraient d'indiquer leurs équivalents continentaux. L'analyse englobe les réflexions concernant le droit international privé des pays continentaux qui servent ensuite à formuler des propositions comment procéder dans le cadre du droit de conflits polonais. L'auteur formule des conclusions pratiques dans les domaines particuliers du droit international privé où apparaît le trust.

On a présenté aussi la Convention de La Haye de 1985 relative à la loi applicable aux trusts et leur reconnaissance. L'auteur postule que la Pologne accède à cette Convention.

Redaktor
Barbara Todos-Burny

Projektant okładki
Marek Francik

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Lamanie
Edward Wilk

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-784-5
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-785-2
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 31,5. Ark. wyd. 43,0.
Papier offset kl. III, 90 g Cena 40 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław